

doi: 10.15407/dse2016.03.186

УДК 331.526

JEL Classification: J65, J68

Ю.М. МАРШАВІН

д-р екон. наук, проф., проф.

Київський національний економічний

університет імені Вадима Гетьмана

03680, м. Київ, просп. Перемоги, 54/1

E-mail: urijmarsh@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ АКТИВНИХ ПРОГРАМ НА РИНКУ ПРАЦІ

В умовах дефіциту Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття набуває особливої актуальності оцінювання економічної ефективності активних програм на ринку праці, що дає змогу обрати ті, які забезпечать найкращі результати працевлаштування осіб на одиницю витрат. Розроблено теоретичні підходи і методику, яка базується на порівнянні витрат на фінансування активних програм сприяння зайнятості та додатково отриманих економічних здобутків, що утворюються у результаті подальшої трудової діяльності учасників програм завдяки більш ранньому (відносно інших безробітних) працевлаштуванню і зменшенню періоду отримання допомоги по безробіттю.

Доведено, що недостатня економічна ефективність цих програм є результатом залучення в них безробітних, які вже мають професійні навички, інші якості, потрібні для успішного працевлаштування, замість тих, чиє працевлаштування без участі в програмах може тривати довгий час. У цьому контексті центрам зайнятості необхідно удосконалювати процедури відбору безробітних для участі в програмах, технології обслуговування клієнтів, забезпечувати диференційований підхід до клієнтів – так зване «профілювання». Спрямування безробітних у конкретні програми в основному має здійснюватися відповідно до показників їх конкурентоспроможності на ринку праці, рівня професійної та морально-психологічної готовності до трудової діяльності і т. п.

Обґрунтовано необхідність забезпечення не лише максимальної економічної ефективності активних програм сприяння зайнятості, а і важливість отримання соціальних результатів цих заходів, неупущимість протиставлення їхньої соціальної та економічної ефективності.

Ключові слова: безробітні, страховий фонд на випадок безробіття, активні програми сприяння зайнятості населення.

Ю.Н. Маршавин

д-р экон. наук, проф., проф.

Киевский национальный экономический

университета имени Вадима Гетьмана

03680, г. Киев, просп. Перемоги, 54/1

E-mail: urijmarsh@gmail.com

© МАРШАВІН Ю.М., 2016

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНИВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ АКТИВНЫХ ПРОГРАММ НА РЫНКЕ ТРУДА

В условиях дефицита Фонда обязательного социального страхования Украины на случай безработицы приобретает особую актуальность оценивание экономической эффективности активных программ на рынке труда. Оно обеспечит возможность выбрать программы, дающие наилучшие результаты трудоустройства на единицу затрат. Разработаны теоретические подходы и методика оценивания, основанная на сравнении затрат на финансирование активных программ содействия занятости и дополнительно полученных экономических преимуществ, которые создаются в результате дальнейшей трудовой деятельности участников программ благодаря более раннему (по сравнению с другими безработными) трудоустройству и сокращению периода получения пособия по безработице.

Доказано, что недостаточная экономическая эффективность этих программ является результатом привлечения в них безработных, уже имеющих профессиональные навыки, другие качества, необходимые для успешного трудоустройства, вместо тех, чье трудоустройство без участия в программах может длиться долгое время. В данном контексте центрам занятости необходимо совершенствовать процедуру отбора безработных для участия в программах, технологии обслуживания клиентов, обеспечить дифференцированный подход – так называемое «профилирование». Направление безработных в конкретные программы в основном должно осуществляться в соответствии с показателями их конкурентоспособности на рынке труда, уровня профессиональной и морально-психологической готовности к трудовой деятельности и т. п.

Обоснована необходимость обеспечения не только максимальной экономической эффективности активных программ содействия занятости, а и важность получения социальных результатов этих мероприятий, недопустимость противопоставления их экономической и социальной эффективности.

Ключевые слова: безработные, страховой фонд на случай безработицы, активные программы содействия занятости населения.

Yu. M. Marshavin
Dr. Sc. (Economics), Prof.
Vadym Hetman Kyiv National Economics University
03680, Kyiv, prosp. Peremogy, 54/1
E-mail: urijmarsh@gmail.com

THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF ECONOMIC EFFICIENCY EVALUATION OF ACTIVE LABOR MARKET PROGRAMS

This article analyzes the problem of promoting employment of unemployed citizens registered with the state employment service through their involvement in active employment programs, including vocational training, public works, startup of their own businesses and others. It has been found that economic efficiency evaluation of these programs is of particular relevance as the Mandatory State Unemployment Insurance Fund of Ukraine suffers from shortage. This allows to select programs which in specific conditions produce better employment results per cost unit. The study developed a technique, which is based on a comparison of financing costs of active employment programs and additional economic gains that arise in further work activities of program participants due to earlier (compared to other unemployed) employment and minimizing the time period of receiving unemployment benefits.

In this regard employment centers should improve selection of the unemployed for participating in the programs, customer service, apply differentiated approach to clients, the so-called profiling. The unemployed should be mainly included in specific programs according to the characteristics of the group they belong to, and economic effectiveness of the program.

The article focuses on the feasibility of the fastest possible involvement of the insufficiently motivated unemployed in these programs provided that there are jobs available either at the moment or they will be in the future. Attention is drawn to the need to ensure not only maximum economic efficiency of active employment programs, but also the importance of achieving social results from these activities, and inadmissibility of dichotomy between their social and economic efficiency.

Keywords: unemployed, Unemployment Insurance Fund, active employment programs, job placement of the unemployed.

Постановка проблеми. Останнім часом на ринку праці України поглибилися негативні процеси, набули динаміки руйнівні тенденції. Наслідки фінансово-економічної кризи і необхідність витратити ресурси на проведення антитерористичної операції на Сході України нашарувалися на багаторічні помилки у визначенні і реалізації державної політики зайнятості. Все це спричинило скорочення рівня зайнятості, значні масштаби тіньової зайнятості, зростання професійного дисбалансу між попитом на професії та компетентності працівників і їх пропозицією, підвищення рівня безробіття. У результаті кардинального скорочення у 2015–2016 рр. розміру єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ) відбулося не поповнення бізнесу новими суб'єктами, на що розраховувала влада, а зменшення надходжень у Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (далі – Фонд). Останнє спричинило зведення майже нанівець активних програм сприяння зайнятості населення (далі – АПСЗН), наблизило перетворення державної політики зайнятості на політику соціального утримання, а державної служби зайнятості (далі – Служби) – на виплатну касу. Справді: питома вага коштів, спрямованих на фінансування активних програм ринку праці, у загальних витратах Фонду скоротилася за 10 років з 17,3 до 7,9 % і, навпаки, питома вага витрат на виплату допомоги по безробіттю за цей період зросла з 49,3 % до 76,1 % (таблиця).

Як свідчать дані таблиці, за останні 10 років значно скоротився рівень працевлаштування безробітних за сприяння Служби (з 53,6 до 31,0 %). Це – результат обмеження фінансування АПСЗН, а звідси – зниження можливостей Служби щодо розвитку конкурентоспроможності клієнтів на ринку праці, формування їхньої активності у пошуку роботи, надання інших соціальних послуг. Зазначена залежність

Таблиця. Витрати коштів Фонду на фінансування АПСЗН і виплату допомоги по безробіттю

Рік	Загальні фактичні витрати Фонду, тис. грн	Витрати на виплату допомоги по безробіттю, тис. грн	Питома вага витрат на виплату допомоги по безробіттю у загальних витратах Фонду, %	Витрати на фінансування АПСЗН, грн	Питома вага витрат на фінансування АПСЗН у загальних витратах Фонду, %	Рівень працевлаштування зареєстрованих безробітних за сприяння Служби, %
2006	2959253	1458852	49,3	512411	17,3	53,6
2007	3584697	1695867	47,3	595485	16,6	63,6
2008	4753859	2254320	47,4	903936	19,0	60,8
2009	5947478	4031457	67,8	744251	12,5	41,6
2010	6856759	3023462	44,1	1600590	23,3	53,8
2011	8197108	3943162	48,1	2102301	25,6	54,4
2012	6935243	4061592	58,6	1308110	18,9	56,5
2013	11001494	6624367	60,2	1645467	15,0	35,2
2014	6883667	5053061	73,4	690930	10,0	33,7
2015	7840495	5962949	76,1	617858	7,9	31,0

Джерело: складено автором за даними [1–7].

Рис. Динаміка рівня працевлаштування зареєстрованих безробітних та фінансування заходів і програм активної політики на ринку праці

Джерело: складено автором за даними [1–7].

підтверджується величиною коефіцієнта парної кореляції – добутку моментів Пірсона – 74 %, що свідчить про наявність високого ступеня залежності показників, які автор дослідив за період 2006–2015 рр., та результатами графічного аналізу (рисунків).

Як видно, інтенсивність і напрями змін показників питомої ваги коштів, спрямованих на фінансування АПСЗН, у загальних витратах Фонду, і питомої ваги кількості працевлаштованих громадян у загальній чисельності осіб, які перебували на обліку в центрах зайнятості, є близькими у 7 із 10 років спостережень. Водночас внаслідок значного зменшення обсягу Фонду об'єктивно скорочуються можливості фінансування активних програм сприяння зайнятості населення. Це може вплинути на подальше скорочення кількості працевлаштованих безробітних.

Саме необхідність удосконалення державного механізму сприяння зайнятості зареєстрованих безробітних і підвищення ефективності витрачання коштів на здійснення активних програм, що прискорюють працевлаштування громадян, визначає актуальність дослідження даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливі методологічні проблеми змісту державної активної політики зайнятості, роль служби зайнятості в її реалізації досліджені у працях вітчизняних учених С.І. Бандура (S.I. Vandur), Е.М. Лібанової (E.M. Libanova), Л.С. Лісогор (L.S. Lisogor), І.Л. Петрової (I.L. Petrova), В.М. Петюха (V.M. Petiukh) та ін. Наприклад, авторський колектив монографії [8] на чолі з В.М. Петюхом на підставі детального аналізу підходів і методів оцінювання ефективності діяльності державної служби зайнятості розробив методіку оцінювання її інноваційної компоненти, зокрема єдиної інформаційно-аналітичної системи. Бандур С.І. у межах дослідження системи та механізмів державного регулювання ринку праці проаналізував загальні принципи його здійснення та засоби підвищення ефективності політики зайнятості [9]. Петрова І.Л. обґрунтувала необхідність зміщення акценту у державній політиці зайнятості зі стримування безробіття на забезпечення гарантій зайнятості [10]. У працях цих та інших економістів також досліджено про-

блеми здійснення соціального страхування на випадок безробіття, окремі методичні підходи до його удосконалення.

Значний внесок у розроблення проблеми використання програм активного сприяння зайнятості зробили зарубіжні науковці. Зокрема, Г. Шнайдер (Hilmar Schneider) із Інституту дослідження праці Німеччини характеризує основне завдання подібних програм як засіб підвищення конкурентоспроможності безробітного на ринку праці та збільшення його шансів знайти робоче місце [11, с. 106], фахівець Організації економічного співробітництва і розвитку А. Ройтерсворд (Anders Reuterswärd) на основі вивчення генезису активних програм на ринку праці дійшов висновку, що європейські урядовці та дослідники на першому етапі (у 1960–1970-ті рр.) в основному турбувалися про вплив активних програм на макроекономіку і розглядали їх як елемент економічної політики, а нині ці програми оцінюються перш за все як засіб сприяння зайнятості безробітних осіб [12, с. 18]. Багато дослідників є прихильниками ідеї щодо провідної ролі державних служб зайнятості в реалізації активних програм на ринку праці. Але при цьому наполягають на необхідності зміни акцентів у роботі цих служб, оскільки деколи вони «знімають вершки» – залучають до участі в активних програмах найбільш конкурентоспроможних безробітних, намагаючись таким способом підвищити показники своєї роботи [13, с. 188].

Теоретичні засади застосування активної політики на ринку праці та участі в її реалізації державних служб зайнятості, що викладені у роботах цих та інших учених, забезпечують основу для дослідження змісту програм і заходів сприяння працевлаштуванню безробітних. Водночас у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі недостатньо дослідженими залишаються питання забезпечення економічної ефективності АПСЗН, не розкриті методологічні підстави визначення їх вартості у контексті можливостей фінансового забезпечення, не розроблений відповідний інструментарій.

Метою статті є напрацювання теоретичних та практичних засад оцінювання економічної ефективності програм активного сприяння зайнятості зареєстрованих безробітних у контексті нових явищ і тенденцій у сфері зайнятості України та страхування на випадок безробіття.

Виклад основного матеріалу. Результати аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури показують, що зазвичай термін «активні програми ринку праці» застосовується для характеристики інституціональних засобів сприяння працевлаштуванню безробітних, що реалізуються службами зайнятості, іншими державними органами, у рамках активної політики зайнятості держави [12, с. 18].

У науковій літературі синонімом терміну «активні програми ринку праці» є поняття «активні програми сприяння зайнятості населення», який, на думку автора, є більш коректним і тому використаний у запропонованій статті. Ці два терміни застосовуються в основному для характеристики діяльності державних служб зайнятості по залученню безробітних у програми професійного навчання і професійної орієнтації, оплачувані громадські роботи; підтримки їх підприємницької ініціативи; а також щодо працевлаштування окремих категорій безробітних з повною або частковою компенсацією роботодавцям ЄСВ; опанування методами пошуку роботи, зокрема навичками самопрезентації та підготовки власних резюме; організації ярмарків вакансій, інших масових заходів, на яких шукачі роботи зустрічаються з роботодавцями.

Треба зазначити, що в Україні оцінювання ефективності програм активного сприяння зайнятості безробітних тривалий час ґрунтувалося на ідеї максимального їх охоплення цими програмами, а відповідні кількісні показники перетворилися на

фетиш – головні критерії діяльності Служби та її підрозділів. Такий підхід в умовах наявності вакантних робочих місць і фінансової стабільності Фонду був певною мірою обґрунтованим.

Але з огляду на поглиблення кризи в сфері зайнятості та значне скорочення коштів Фонду продовжувати будувати діяльність на концепції та змістовних елементах, властивих минулій епосі, було б соціально безвідповідальним. Для сьогодення потрібні нова парадигма надання зареєстрованим безробітним послуг з активного сприяння зайнятості не лише з точки зору їх змісту, а й з урахуванням економічної ефективності. Останнє вимагає розроблення нових методологічних і методичних підходів до оцінювання економічної та соціальної ефективності відповідних програм і заходів, оновлення його інструментарію.

Прихильність до старих методології та інструментів оцінювання ефективності заходів і програм з активного сприяння зайнятості відбилася на змісті державної та адміністративної (відомчої) статистики, що заважає, а деколи – унеможлиблює, визначенню кількісних параметрів їх ефективності. Зокрема, чинна статистика не містить даних про: працевлаштування на постійну роботу учасників оплачуваних громадських робіт; тривалість перебування на обліку у центрах зайнятості безробітних після участі у кожному виді програм; середню фактичну тривалість зайнятості осіб, прийнятих на роботу за направленням Служби з компенсацією роботодавцем ЄСВ, коефіцієнт «виживання» в бізнесі отримувачів допомоги по безробіттю для здійснення підприємницької діяльності тощо.

Результати аналізу свідчать, що як за кордоном, так і в Україні, ефективність програм активного сприяння зайнятості визначається двома складниками: змістом програми, її потенціалом щодо активізації безробітного у конкретних умовах та відповідністю програми особистості реципієнта. Цей аспект застосування активних програм сприяння зайнятості у їх оцінці підкреслюють фахівці МОП і ОЕСР, які визначають, що «найбільш поширеною причиною низької ефективності програм є недостатня адресність і врахування індивідуальних потреб» [12, с. 24].

Ситуація у сфері зайнятості України диктує необхідність перенесення акцентів з виплати допомоги по безробіттю на здійснення програм активного сприяння працевлаштуванню за умови, що вони не перетворюються у самоціль, а застосовуватимуться у тому разі, якщо впливатимуть на кінцевий результат – працевлаштування безробітних та підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці. Лише у такому випадку їх здійснення спричинить не збільшення витрат Фонду, а економію коштів за рахунок зменшення кількості отримувачів допомоги по безробіттю і пропорційного збільшення чисельності працюючих – платників єдиного соціального внеску.

Економічну ефективність АПСЗН автор пропонує визначати як відношення економічних результатів, отриманих від застосування активних програм, до витрат на їх здійснення. Тобто треба знайти відповідь на запитання: скільки коштує здійснення конкретної програми та які за розміром економічні здобутки утворюються у результаті скорочення тривалості безробіття і подальшої трудової діяльності клієнтів Служби, насамперед тих, хто був залучений до АПСЗН? Для цього необхідно визначити термін, на який прискорюється працевлаштування зареєстрованих безробітних (скорочується період безробіття) завдяки участі в АПСЗН, а також – як ці заходи впливають на загальну кількість працевлаштованих осіб із числа зареєстрованих у Службі. Останній показник потрібний для того, щоб унеможливити методичну некоректність розрахунків. Адже відомо, що поряд із безробітними громадянами, які беруть участь у АПСЗН заради прискорення працевлаштування, до них часто залу-

чають тих, хто має змогу знайти роботу без цієї участі. Фахівці МОП неодноразово звертали увагу на необхідність недопущення подібного підходу з боку персоналу служб зайнятості, який «замість концентрації уваги на особах, які мають труднощі у пошуку роботи, часто віддають перевагу особам, яких простіше працевлаштувати» [14, с. 39–40]. Подібний підхід характерний для багатьох центрів зайнятості в Україні, які охоплюють зазначеними програмами перш за все активних безробітних, що покращує показники їхньої діяльності, але фактично перерозподіляє ресурси від тих, хто без отримання цих послуг може перейти в категорію довготривалих безробітних, до спроможних знайти роботу без участі в АПСЗН. Звідси випливає, що для забезпечення об'єктивності оцінювання економічної ефективності програм треба використовувати показники як чисельності працевлаштованих їх учасників, так і загальної кількості працевлаштованих безробітних – клієнтів Служби.

Економічні здобутки від здійснення АПСЗН утворюються у результаті того, що учасники програм раніше приступають до роботи та перестають отримувати допомогу по безробіттю. Економічну ефективність АПСЗН автор пропонує визначати шляхом ділення отриманих економічних здобутків на суму коштів, витрачених на здійснення програм, за формулою:

$$E_e = \frac{Q_e}{B_{аз}} , \quad (1)$$

де E_e – економічна ефективність активних програм сприяння зайнятості безробітних, зареєстрованих у Службі зайнятості; Q_e – загальний економічний ефект від участі зареєстрованих безробітних в активних програмах сприяння зайнятості; $B_{аз}$ – економічні витрати на здійснення АПСЗН.

Загальний економічний ефект від участі зареєстрованих безробітних в АПСЗН розраховуємо за формулою:

$$Q_e = Q_1 + Q_2, \quad (2)$$

де Q_1 – вартість додаткового валового внутрішнього продукту, виробленого особами за період їх праці у результаті швидшого повернення до зайнятості (скорочення тривалості безробіття); Q_2 – економія коштів Фонду на виплату допомоги по безробіттю особам, які завдяки участі в програмах активного сприяння зайнятості скоротили період свого перебування на обліку в Службі.

Вартість додаткового валового внутрішнього продукту Q_1 , виробленого у результаті збільшення періоду трудової діяльності (скорочення тривалості безробіття відносно інших безробітних) особами, які брали участь у АПСЗН, доцільно визначати за формулою:

$$Q_1 = Q_0 bT, \quad (3)$$

де Q_0 – середня вартість внутрішнього валового продукту, що виробляється за одиницю часу (один день) одним найманим працівником у даній місцевості (місто, район, область) або країні; b – кількість осіб, які працевлаштувалися після участі в АПСЗН за визначений період (зокрема, один календарний рік); T – період, на який (кількість календарних днів) скоротилася тривалість безробіття осіб, які брали участь в АПСЗН, порівняно зі середньою тривалістю безробіття всіх безробітних, зареєстрованих у місті (районі, області, країні).

Середню вартість валового внутрішнього продукту Q_0 , що виробляється за один день одним найманим працівником у даній місцевості (місті, районі, області) або країні, пропонується визначати за формулою:

$$Q_d = \frac{Q_p}{365N}, \quad (4)$$

де Q_p – вартість валового внутрішнього продукту, що виробляється у даній місцевості (місті, районі, області) за один календарний рік; N – кількість найманих працівників, визначена за методологією Міжнародної організації праці (МОП).

Період T , на який тривалість безробіття осіб, залучених до АПСЗН, коротша за середню тривалість безробіття всіх зареєстрованих безробітних, треба визначати за формулою:

$$T = t_{об} - t_{ни}, \quad (5)$$

де $t_{об}$ – середня тривалість безробіття осіб, зареєстрованих у конкретному центрі зайнятості, в межах календарного року; $t_{ни}$ – середня тривалість безробіття осіб, які брали участь у АПСЗН.

Природно, що обидва ці показники ($t_{об}$ і $t_{ни}$) мають вимірюватися в календарних (а не в робочих) днях, що й зумовлює використання у формулі (4) показника 365, а не кількості робочих днів у році. Для розрахунку зробимо припущення, що продуктивність праці та розмір заробітної плати осіб, які в минулому перебували на обліку в Службі, після їх працевлаштування відповідають середній продуктивності та середньому розміру зарплати в країні.

Вартість додаткового внутрішнього продукту Q_1 , виробленого особами, які брали участь у АПСЗН і тому працевлаштувалися швидше, ніж інші зареєстровані безробітні, обраховується за формулою:

$$Q_1 = \frac{b Q_p (t_{об} - t_{ни})}{365N}. \quad (6)$$

Для розрахунку економії коштів Фонду Q_2 на виплату допомоги по безробіттю особам, які в результаті участі в АПСЗН скоротили період свого перебування на обліку в Службі, необхідно зробити два припущення. Перше – розмір допомоги по безробіттю учасників АПСЗН дорівнює середньому розміру допомоги по безробіттю осіб, зареєстрованих у даному центрі зайнятості. Друге припущення – питома вага кількісного складу отримувачів допомоги по безробіттю серед безробітних – учасників АПСЗН складає таку саме частку, як питома вага чисельності отримувачів допомоги серед усіх зареєстрованих безробітних. У такому разі показник даного виду економії треба розраховувати шляхом множення середнього розміру допомоги по безробіттю у конкретному центрі зайнятості на кількість осіб, які працевлаштувалися після участі в АПСЗН, і на період, на який тривалість їх безробіття коротша від середнього показника в даному центрі зайнятості. Тобто для розрахунку Q_2 необхідно застосувати формулу:

$$Q_2 = \frac{C_1 b (t_{об} - t_{ни})}{n t_d}, \quad (7)$$

де C_1 – витрати на виплату допомоги по безробіттю всім зареєстрованим безробітним у конкретному центрі зайнятості за визначений час (зокрема, календарний рік); n – кількість безробітних, що перебували на обліку в даному центрі зайнятості, за визначений час (зокрема, календарний рік); t_d – середня тривалість отримання допомоги зареєстрованими безробітними у даному центрі зайнятості у днях за визначений час (зокрема, календарний рік).

Економічні затрати на здійснення АПСЗН $B_{аз}$ охоплюють оплату послуг навчальних закладів; фінансування оплачуваних громадських робіт; кошти на компенсацію ЄСВ роботодавцям, які прийняли на роботу за направленням Служби безробітних визначеної категорії; оплату праці спеціалістів центрів зайнятості, які відповідно до функціональних обов'язків займаються організацією АПСЗН. Звідси можна записати:

$$B_{аз} = P_{аз} + \sum_{i=1}^k P_{он} , \quad (8)$$

де $P_{аз}$ – витрати на фінансування заходів АСЗ; $P_{он}$ – оплата праці (з нарахуваннями) спеціалістів центрів зайнятості, які відповідно до посадових обов'язків виконують функції, прямо або опосередковано пов'язані з організацією АПСЗН і залученням до участі в цих заходах безробітних; k – кількість спеціалістів конкретного центру зайнятості, які відповідно до посадових обов'язків виконують функції, пов'язані з організацією АПСЗН і залученням до участі в цих заходах безробітних. Якщо спеціаліст виконує декілька функцій, а на організацію АПСЗН і залучення до участі в них безробітних витрачає лише частину свого робочого часу, то у формулі (8) враховується лише частка його оплати праці, пропорційна відповідним витратам часу.

Таким чином, економічна ефективність участі безробітних в АПСЗН має визначатися за формулою:

$$E_e = \frac{Q_e}{B_{аз}} = \frac{Q_1 + Q_2}{B_{аз}} = \frac{b(t_{об} - t_{нн})(Q_p n t_{\partial} + C_1 365 N)}{365 N n t_{\partial} (P_{аз} + \sum_{i=1}^k P_{он})} \quad (9)$$

Економічний зиск (у широкому розумінні цього поняття) держава має в тому разі, якщо Служба організовує заходи АСЗ так, що їх економічна ефективність перевищує одиницю, тобто $E_e > 1$.

Якщо оцінювати економічну ефективність лише для Фонду загальнообов'язкового державного страхування України на випадок безробіття, то із загального економічного ефекту Q_e з показника участі зареєстрованих безробітних в АПСЗН треба виключити Q_1 – вартість додаткового внутрішнього продукту, виробленого особами за період їх праці у результаті скорочення тривалості безробіття. У такому разі економічний ефект Фонду Q_{ϕ} складається лише із економії коштів страхового фонду на випадок безробіття на виплату допомоги по безробіттю особам, які в результаті участі в АПСЗН скоротили період свого перебування на обліку в Службі Q_2 , та додаткових надходжень внесків у Фонд, що можуть надійти за цей час. Тобто економічний ефект, який може мати Фонд, розраховується за формулою:

$$Q_{\phi} = Q_2 + V b W_{об} (t_{об} - t_{нн}) G_u = \frac{C_1 b (t_{об} - t_{нн})}{n t_{\partial}} + V b W_{об} (t_{об} - t_{нн}) G_u , \quad (10)$$

де V – ставка (тариф), за якою нараховуються внески у державні соціальні страхові фонди (ЄСВ) із фонду оплати праці (сплачують роботодавці) та із нарахованої зарплати (сплачують наймані працівники); $W_{об}$ – розмір зарплати осіб, які працювали за направленням Служби за час T , який за нашим припущенням дорівнює середньому розміру зарплати в економіці України; G_u – частка коштів Фонду в загальному обсязі ЄСВ.

Оскільки витрати, які здійснюються із коштів Фонду за формулою (8), залишаються без змін, для визначення економічної ефективності залучення безробітних до АПСЗН лише для Фонду слід застосувати таку формулу:

$$E_{ef} = \frac{Q_{\phi}}{P_{az} + \sum_{i=1}^k P_{on}} = \frac{(t_{ob} - t_{nn})b(C_1 + V_{\phi} W_{on\phi} G_u nt_{\phi})}{nt_{\phi} (P_{az} + \sum_{i=1}^k P_{on})} > 1 \quad (11)$$

Природно, що позитивної загальної економічної ефективності участі безробітних в АПСЗН, як і економічної ефективності для Фонду можна досягти лише в тому разі, коли значення E_e у формулі (9) та E_{ef} у формулі (11) будуть більше одиниці.

Зауважимо, що на деякі показники у формулах (9) і (11) центри зайнятості не можуть впливати, а зміна інших у потрібному напрямі спричинить погіршення якості соціальних послуг клієнтам у результаті «гонитви за справною цифрою». Такими показниками, зокрема, є: середня кількість безробітних, що перебували на обліку в даному центрі зайнятості за визначений час – n ; кількість спеціалістів конкретного центру зайнятості, які виконують функції, пов'язані з організацією АПСЗН – k , та оплата їхньої праці (з нарахуваннями) – P_{on} . Тому реально досягти економії витрат Фонду центри зайнятості можуть за рахунок, по-перше, застосування програмно-цільового методу відбору безробітних до участі в АПСЗН – цільового залучення до них тих осіб, для яких ця участь реально сприятиме прискоренню працевлаштування на задовільну відповідну роботу та отриманню ними заробітної плати за час, що перевищує середню тривалість часу трудової діяльності інших працевлаштованих безробітних. По-друге, завдяки відбору найефективніших програм, участь в яких забезпечує найкраще співвідношення кількості працевлаштованих осіб на одиницю витрат. У результаті зменшаться витрати на виплату допомоги по безробіттю, відбудеться додаткове надходження коштів до ЄСВ, більш раціонально витрататимуться кошти на фінансування АПСЗН.

Для виключення випадків участі у програмах безробітних, які вже мають професійні навички, інші якості, потрібні для успішного працевлаштування, необхідно удосконалення центрами зайнятості процедури відбору безробітних для участі в АПСЗН, технології обслуговування клієнтів.

Перш за все мова іде про диференційований підхід до клієнтів (так зване «профільювання») – умовний розподіл безробітних на соціально-психологічні групи, які відрізняються за показниками конкурентоспроможності на ринку праці, рівнем професійної та морально-психологічної готовності до трудової діяльності. Спрямування безробітних у конкретні програми в основному має здійснюватися відповідно до характеристик групи, до якої вони належать, та економічної ефективності тієї чи іншої програми. Потрібно якомога раніше залучати до цих програм недостатньо активних безробітних за умови поточної або перспективної наявності вільних робочих місць та сформованої в цих громадян готовності до працевлаштування. Важливо також, щоб якість отриманих людиною послуг, витрати часу на їх отримання, культура спілкування спеціалістів Служби і клієнтів, рівень їх задоволеності залишалися базовими поняттями й ціннісними орієнтирами Служби. У цьому контексті варто погодитися з висновками фахівців Організації економічного співробітництва і розвитку щодо важливості технологічних засад діяльності Служби, які вважають: «якщо відсутня

добре відпрацьована система надання безробітним послуг з консультування і сприяння у пошуку роботи, то активні програми ринку праці дуже рідко мають позитивні результати» [12, с. 18].

Намагання забезпечити максимальну економічну ефективність не повинно перешкоджати отриманню соціальних результатів від цих заходів, як не можна й протиставляти один одному їхню соціальну та економічну ефективність. І хоча на сьогодні немає можливості розрахувати кількісні значення соціальної ефективності участі безробітних в АПСЗН через відсутність відповідної державної та адміністративної статистики, керуючись філософією людиноцентризму необхідно врахувати підвищення конкурентоспроможності на ринку праці учасників АПСЗН завдяки опануванню нових професійних компетенцій і посиленню мотивації до зайнятості та активності в пошуку роботи.

Висновки. На сучасному етапі з урахуванням скорочення можливостей Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття щодо фінансування активних програм сприяння зайнятості набуває актуальності оцінка їх економічної ефективності, що дає змогу використовувати саме ті, які дають на одиницю витрат найкращі результати щодо працевлаштування зареєстрованих безробітних. Для цього доцільно використовувати методику, яка базується на порівнянні додатково отриманих економічних здобутків, що утворюються у результаті подальшої трудової діяльності учасників програм, завдяки більш ранньому працевлаштуванню (відносно інших безробітних) та зменшенню періоду отримання допомоги по безробіттю, із витратами на фінансування АПСЗН.

Методологічною основою залучення безробітних в АПСЗН має стати принцип використання цих програм лише у випадку, якщо без цього особа не зможе у найближчій перспективі знайти роботу на конкретному ринку праці. До того ж центри зайнятості мають забезпечити пріоритетність послуг, пов'язаних із пошуком і обиранням задовільної роботи для клієнта, перед іншими, та доцільність використання будь-яких, навіть найбільш вартісних соціальних послуг як альтернативи переходу клієнта у стан довготривалого безробіття.

Запропоновані в статті методологічні підстави та інструментарій оцінювання ефективності АПСЗН доцільно використовувати як для оцінювання економічної ефективності в їх сукупності в межах базового, регіонального або національного рівнів, так і кожної окремої програми (профнавчання, профорієнтація, оплачувані громадські роботи тощо) на рівні міста, району, регіону та у загальнонаціональному масштабі.

Перспективи подальших досліджень даної проблеми пов'язані з визначенням впливу активних програм сприяння зайнятості на загальну кількість працевлаштованих осіб із числа зареєстрованих безробітних. При цьому треба відокремити показник працевлаштування в результаті діяльності Служби взагалі від результатів застосування активних програм сприяння зайнятості. Також потребує розв'язання проблема оцінювання соціальної результативності АПСЗН, їхнього впливу на соціальне самопочуття учасників програм, особливо на недостатньо конкурентоспроможних на ринку праці безробітних. Доцільно продовжити дослідження у напрямі визначення АПСЗН, застосування яких має найвищу економічну і соціальну ефективність для молоді, довготривалих безробітних, інвалідів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ринок праці України у 2006 році : аналіт.-стат. зб. — К. : ДЦЗ Мінпраці та соціальної політики України, 2007. — 271 с.
2. Ринок праці України у 2008 році : аналіт.-стат. зб. — К. : ДЦЗ Мінпраці та соціальної політики України, 2009. — 280 с.
3. Ринок праці України у 2010 році : аналіт.-стат. зб. — К. : ДЦЗ Мінпраці ДЦЗ Мінсоц. політики України, 2011. — 303 с.
4. Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350797>
5. Пропозиція робочої сили та попит на неї [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350801>
6. Динаміка основних показників щодо надання соціальних послуг незайнятим громадянам за 1991–2012 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350880>
7. Надання соціальних послуг ДСЗ.zip 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>
8. Ефективність діяльності державної служби зайнятості: концептуальні засади та практичні аспекти : колективна монографія / [В.М. Петюх, Л.В. Щетініна, Л.М. Фокас та ін.]; за наук. ред. В.М. Петюха. — К. : КНЕУ, 2015. — 175 с.
9. Бандур С.І. Теоретико-методологічні імперативи державного регулювання ринку праці в контексті реформування економіки України / С.І. Бандур, О.А. Ковенська // Ринок праці та зайнятість населення. — 2015. — № 2. — С. 9–13.
10. Петрова І.Л. Ринок праці України: суперечності функціонування і перспективи розвитку / І.Л. Петрова // Україна: аспекти праці. — 2016. — № 3. — С. 3–9.
11. Шнайдер Г. Опыт финансирования государственной политики занятости и активных программ на рынке труда Германии / Гилмар Шнайдер // Активные программы содействия занятости населения: проблемы реализации и повышения эффективности : сб. ст. по материалам междунар. семинара (Москва, 2–3 окт. 2001 г.). — М. : Просвещение, 2002. — С. 106–119.
12. Ройтерсворд А. Международный опыт применения активных программ на рынке труда / Андерс Ройтерсворд // Активные программы содействия занятости населения: проблемы реализации и повышения эффективности : сб. ст. по материалам междунар. семинара (Москва, 2–3 окт. 2001 г.). — М. : Просвещение, 2002. — С. 17–25
13. О'Лири Кр. Оценка активных программ на рынке труда в странах с переходной экономикой / Кристофер О'Лири, У. Е. Апджон // Активные программы содействия занятости населения: проблемы реализации и повышения эффективности : сб. ст. по материалам междунар. семинара (Москва, 2–3 окт. 2001 г.). — М. : Просвещение, 2002. — С. 182–197.
14. Неспорова А. Направление политики на рынке труда и их оценка в странах Центральной и Восточной Европы / Алена Неспорова // Активные программы содействия занятости населения: проблемы реализации и повышения эффективности : сб. ст. по материалам междунар. семинара (Москва, 2–3 окт. 2001 г.). — М. : Просвещение, 2002. — С. 26–41.

REFERENCES

1. *Rynok pratsi Ukrainy u 2006 rotsi [Labour market in Ukraine in 2006]*. (2007). Kyiv : DTsZ Minpratsi ta sotsial'noi polityky Ukrainy [in Ukrainian].
2. *Rynok pratsi Ukrainy u 2008 rotsi, [Labour market in Ukraine in 2008]*. (2009). Kyiv : DTsZ Minpratsi ta sotsial'noi polityky Ukrainy [in Ukrainian].
3. *Rynok pratsi Ukrainy u 2010 rotsi [Labour market in Ukraine in 2010]*. (2011). Kyiv : DTsZ Minpratsi ta sotsial'noi polityky Ukrainy [in Ukrainian].
4. Sytuatsiia na rynku pratsi ta diial'nist' derzhavnoi sluzhby zajniateosti [The labor market situation and the activities of the State Employment Service]. (2014). *dcz.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350797> [in Ukrainian].
5. Propozytsiia robochoi syly ta popyt na nei [Labor supply and demand for it]. (2014). *dcz.gov.ua*. Retrieved from <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350801> [in Ukrainian].

6. Dynamika osnovnykh pokaznykiv schodo nadання sotsial'nykh posluh nezajniatym hromadianam za 1991-2012. [Dynamics of the major indicators for providing social services to unemployed citizens in 1991-2012]. (2014). *dcz.gov.ua*. Retrieved from <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350880> [in Ukrainian].
7. Nadання sotsialnykh posluh DSZ [Provision of social services by the SES]. (2014). *dcz.gov.ua*. Retrieved from <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index> [in Ukrainian].
8. Petiukh, V.M., Schetinina, L.V. & Fokas, L.M. (2015). *Efektivnist' diial'nosti derzhavnoi sluzhby zajniateosti: kontseptual'ni zasady ta praktychni aspekty [The effectiveness of the State Employment Service: Conceptual foundations and practical aspects]*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Bandur, S.I. (2015). Teoretyko-metodolohichni imperatyvy derzhavnoho rehulivannia rynku pratsi v konteksti reformuvannia ekonomiky Ukrainy [Theoretical and methodological imperatives of state regulation of the labor market in the terms of reforming Ukraine's economy]. *Rynok pratsi ta zajniateist' naseleennia - The labor market and employment, 2*, 9-13 [in Ukrainian].
10. Petrova, I.L. (2016). Rynok pratsi Ukrainy: superechnosti ta perspektyvy rozvytku [The labor market in Ukraine: contradictions of functioning and the development prospects]. *Ukraina: aspekty pratsi - Ukraine: aspects of labor, 3*, 3-9 [in Ukrainian].
11. Schneider, H. (2002). *Experience in financing the state employment policy and active labor market programs in Germany. Active labour market policies: the problems of implementation and efficiency increase*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
12. Reuterswärd, A. (2002). *International experience in the use of active labor market programs. Active labour market policies: the problems of implementation and efficiency increase*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
13. O'Leary, C.J. & Upjohn, W.E. (2002). *Evaluation of active labor market programs in countries with economies in transition. Active labour market policies: the problems of implementation and efficiency increase*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
14. Nesporova, A. (2002). *The policies on the labor market and their evaluation in the Central and Eastern European countries. Active labour market policies: the problems of implementation and efficiency increase*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].

Стаття надійшла до редакції журналу 18.07.2016.